

UTSPEL

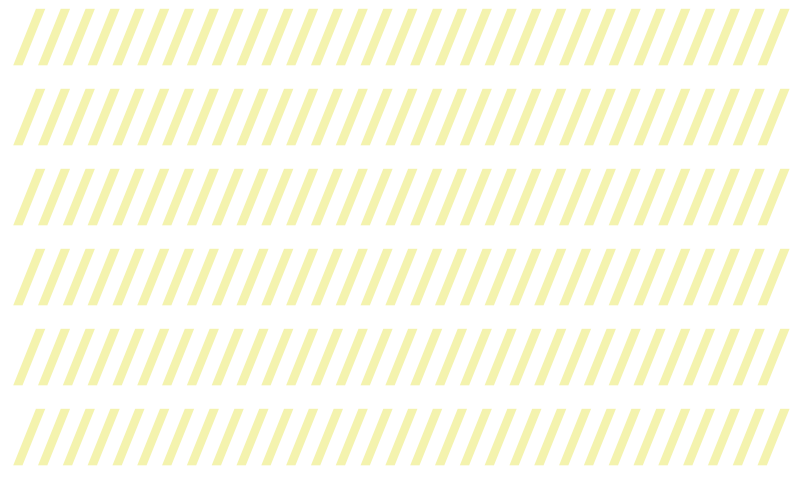
#1/2010

VEM VILL SE

NORMAL

TEATER?

////////////////////////////////////
**JOHAN BÖSSMAN: ARBETET MED
FUNKTIONSNEDSÄTTA ÖPPNADE
UPP NYA VÄRLDAR/VI SATSAR EXTRA
PÅ TILLGÄNGLIGHET I UMEÅ OCH
STOCKHOLM/**////////////////////////////////////



JOHAN BÖSSMAN: VI HAR INTE RÅD ATT INTE GÖRA

//////////

I DET HÄR NUMRET AV UTSPEL FOKUSERAR VI HELT OCH HÅLLET PÅ TILLGÄNGLIGHET. VI BÖRJAR HÄR TILL HÖGER MED EN LÅNG INTERVJU MED JOHAN BÖSSMAN. HAN ÄR EN AV TVÅ KONSTNÄRLIGA LEDARE PÅ TEATER DE VILL, EN ENSEMBLE SOM I MÅNGA ÅR ARBETAT FÖR ATT RIVA NER HINDER, BÅDE FRAMFÖR OCH BAKOM OCH PÅ SCENEN. PÅ NÄSTA SIDA SKRIVER VI OM DE STORA SATSNINGAR PÅ TILLGÄNGLIGHET SOM JUST NU SKER I TEATERCENTRUMS NORRA OCH ÖSTRA REGIONER.



Allt ska bli klart i år. Det bestämdes på riksdagen för ett decennium sedan då kammaren antog en handlingsplan som heter "Från patient till medborgare". Här slås det fast att personer med funktionsnedsättningar inte ska ses som patienter utan som vanliga medborgare med rättigheter och skyldigheter. Och i samma skrivelse står det att vårt samhälle ska göras tillgängligt för alla senast år 2010. Inom kort ska således alla hinder för delaktighet vara identifierade och undanröjda. Även de hinder som fortfarande finns på landets olika teatrar.

Jaha, och hur ligger vi till? För att få en uppfattning om tillgängligheten på de svenska scenerna bad Utspel om en pratstund med Johan Bössman, som är en av de två konstnärliga ledarna på Teater De Vill i Stockholm. Johan Bössman har inte bara en gedigen erfarenhet av att göra teater tillsammans med personer som har funktionsnedsättningar. Han har också gedigna åsikter om hur teaterbranschen i sin helhet tacklar de utmaningar som visionen om ett tillgängligt samhälle innebär.

– Teatern är en av de mest konservativa institutionerna i samhället, ungefär i klass med Svenska Kyrkan, säger Johan Bössman. I vår bransch säger vi ofta att vi står på de marginaliserade människornas sida, samtidigt som vi i handling bevisar någonting annat. Det som också slagit mig under de senaste åren, när tillgänglighetsfrågan aktualiserats på allvar, är hur oerhört lite man från början visste inom kulturvärlden i allmänhet och teatervärlden i synnerhet. Kunskapen var minimal.

Sedan beskriver Johan Bössman hur medvetandenivån i teatervärlden ökat under de tio år som gått sedan riksdagen fattade sitt beslut. Det har skett i tre mycket tydliga steg. Först verkade alla tro att det i princip bara handlade om att anpassa foajéerna för personer med rullstolar. Den så kallade arkitektoniska tillgängligheten var det enda man pratade om.

– Men ganska snart började det mullra i handikapprörelsen. Var det verkligen så illa att man i kulturlivet inte hade koll på det dubbla tillgänglighetsperspektivet? Det vill säga att vi förutom lokaler måste ta itu med allt det som handlar om attityder och bemötande. Nu blev det genast lite besvärligare, säger Johan Bössman. Det ju inte lika enkelt att mäta den sociala tillgängligheten. Det är lättare att bygga en ramp.

Inte bara åskådarna

Och precis när kunskapen om det dubbla tillgänglighetsperspektivet började sjunka in, kom nästa upptäckt. Oj, det handlar inte bara om att göra teatern tillgänglig för åskådare med funktionsnedsättningar. Det handlar också om att göra arbetsplatsen

tillgänglig för skådespelare med funktionsnedsättningar. Och regissörer. Och producenter. Och alla andra som kan tänkas jobba på en teater.

Sitter djupt i väggarna

Och nu när medvetandegraden ökat är frågan: har de svenska teaternarna blivit tillgängliga även för utövare?

– Svaret är tvärnej, säger Johan Bössman. Den konstnärliga processen, från idé till färdig föreställning, är på många teatrar inte alls anpassad för personer med funktionsnedsättningar. Det finns sociala mönster och traditioner som sitter djupt i väggarna. Hur öppen är man för att förlänga repetitionsperioder? Tänka bredare kring rollbesättning? Kan vi ha en Hamlet som sitter i rullstol?

Johan Bössman menar att problemen finns på fria teatrar likaväl som på institutioner. Eftersom han själv drivit en fri teater i över tio år har han dock närmare att prata om sina förväntningar på kollegorna utanför institutionerna. Han menar att det finns en tradition i den fria teaterörelsen som borde vara till hjälp.

– Fria grupper har varit ett avantgarde inom svensk teater. Därför borde vi ligga i framkant när det gäller tillgänglighet och mångfald.

Den goda piskan

Att fria teatrar inte längre är en samhällskritisk och normförskjutande spjutspets inom svensk teater är nedslående, menar Johan Bössman. Men samtidigt finns det andra krafter som man kan sätta sitt hopp till, krafter som vid en första anblick kan verka trista och byråkratiska. Fria teatrar måste hela tiden motivera sin existens inför sina anslagsgivare.

– Och det tycker jag är bra! säger Johan Bössman. För det tvingar oss att hela tiden ifrågasätta vår verksamhet. Det räcker inte med att bara säga "vi är bra för att vi sysslar med kultur". Nej, vi måste skärpa oss och säga att vi gör "just den här verksamheten" som har betydelse för "just den här målgruppen".

Johan Bössman menar att piskan som finns över fria teatrar att ständigt motivera sin relevans, gör att processer sätts gång som annars inte skulle ha ägt rum. Det var precis så det gick till när Teater De Vill började arbeta med föreställningar som hade med tillgänglighet att göra.

– Det som sedan hände var att vi fullständigt trillade dit, säger Johan Bössman. Det slukade oss!

**TEATER
EN AV DE
KONSERVATIVA
INSTITUTIONERNA
I SAMHÄLLET, UN
I KLASS
SVENSK
KA**

VÅR TEATER TILLGÄNGLIG

På liknande vis ser han just nu en process inom utbildningsväsendet, där yttre förväntningar får skolledningar att börja tänka i nya banor. Fler och fler personer med funktionsnedsättningar söker till teaterhögskolorna och det kommer att ställa nya krav. Precis på samma sätt som när

teaterhögskolorna för några år sedan blev tvungna att öppna upp för människor med utländsk härkomst, därför att trycket från de sökande blev tillräckligt stort. Och detta, menar Johan Bössman, har varit en mycket bra utveckling.

– Alla är idag rörande överens om att det som då hände var viktigt. Det skedde en vitalisering när teaterhögskolorna tog bort språkkravet, så att en bredare krets med människor kunde söka. På samma sätt kommer alla

om några år att prata om hur mycket rikare teatern blev när plötsligt *alla* kunde komma in på teaterhögskolorna. När det äntligen bara handlade om begåvning, och inte om huruvida någon råkade sitta i rullstol eller inte.

En rörelse i positiv riktning

Idag är vi en bra bit från målet, säger Johan Bössman och berättar om en skådespelare på Teater De Vill som för bara något år sedan sökte till en förberedande teaterskola. Han blev nekad, trots att han enligt många, bland andra kritikern Lars Ring på Svenska Dagbladet, är en lysande begåvning. Och det kan bara förklaras på två sätt.

– Antingen var skolan fullständigt inkompetent när det gällde att bedöma scenkonstnärlig talang. Eller också grumlades synen av att skådespelaren satt i rullstol.

Men på utbildningsområdet finns det nu en rörelse i positiv riktning. I år har Teaterhögskolan och Dramatiska Institutet i Stockholm beslutat att tillsammans med Teater De Vill genomföra en treårig utbildning för skådespelare med funktionsnedsättningar. Tanken är att de ska stärkas i sin yrkesroll, både genom att gå Teaterhögskolans kompletterande skådespelarutbildning och genom att göra praktik i olika omgångar på Teater De Vill. Det enda som kan stoppa projektet är ett negativt utslag från anslagsgivaren som fattar beslut i samma stund som denna text publiceras.

Den största erfarenheten

När man pratar om personer med funktionsnedsättningar och om ett samhälle med funktionshinder är det lätt att hamna i just nedsättningar och hinder. Själva

orden talar om för oss att vi glider in på ett problemområde. Men för Johan Bössman är den största erfarenheten en helt annan.

– Vi blev rikare. Det var inte bara det att skådespelarna hade en enorm potential. De öste också ur någonting som jag aldrig hade sett. Här fanns erfarenheter och perspektiv som öppnade upp helt nya världar. Det var otroligt skrämmande och spännande.

En ny kvalitet i uttrycket

Johan Bössman förklarar att det inte är hantverket i sig som är annorlunda. Arbetet på scenen är detsamma oavsett om skådespelaren har funktionsnedsättningar eller inte. Men det som händer är att det ofta uppstår en ny kvalitet i det konstnärliga uttrycket. Ett annorlunda rörelsemönster eller ett annat sätt att tala och uttrycka sig innebär en utmaning, som samtidigt vidgar vårt begrepp om vad som är normalt. Johan Bössman återkommer ofta till att teatern, om den ska beröra oss, måste utgå från varje skådespelares eget sätt att spränga gränser och utmana rädslor. Det som är intressant är de konstnärer som faktiskt befinner sig på scenen, inte våra abstrakta föreställningar om "normala" skådespelare.

Därmed inte sagt att alla teatrar med nödvändighet måste ha skådespelare med funktionsnedsättningar. Och han är också noga med att påpeka att det även finns andra grupper som arbetar med blandade ensembler och som gör det på sitt vis. Någon patentlösning finns inte. Men det viktiga att förstå, menar Johan Bössman, är att de teatrar som avstår från att göra de konstnärliga rummen fullt tillgängliga, det är teatrar som går miste om kvaliteter. Hur kan de anse sig ha råd med det?

– Om vi vågar utmana oss själva, utmana våra rädslor, då kan vi också flytta våra gränser, vrida på perspektivet och skapa en ny normalitet.

Därför har det också med tiden blivit allt viktigare att Teater De Vills uppsättningar inte ska handla om tillgänglighet. Ser vi en skådespelare i rullstol är det lätt att tänka "aha, en pjäs om handikapp" och vips har berättelsen placerats i sitt prydliga fack där den inte kan ställa till ore. Det är genom att *inte* erbjuda publiken denna sorteringsfunktion som den verkliga normförskjutningen kan sätta in. Det är då, menar Johan Bössman, som det börjar svänga på allvar. I två av Teater De Vills aktuella uppsättningar agerar



Maria Wärme och Tomas Åhnstrand i "Klara och Tiger på äventyr" på Teater De Vill. Foto: José Figueroa.

skådespelare med funktionsnedsättningar. Ingen av pjäserna kommenterar detta faktum.

– Kommer du ihåg när det på nittioalet dök upp en rad engelska filmer som innehöll skådespelare som antingen hade eller spelade att de hade funktionsnedsättningar? "Fyra bröllop och en begravning" och "Notting Hill" och allt vad de hette. De berättelserna handlade inte alls om funktionshinder, och just därför blev det så bra!

Från total osynlighet

Johan Bössman tillägger att denna filmtrend inte uppstod av en slump, den var ett resultat av en medveten satsning, ett brittiskt integrationsprojekt som satte avtryck både här och där. Återigen ett bevis på hur krafter som kommer utifrån faktiskt i slutändan kan leda till konstnärlig vitalisering.

Precis som kunskapen om tillgänglighet på teaterområdet har utvecklats i olika steg, från att enbart ha handlat om ramper i foajén till att nu gälla alla aspekter av teaterarbetet, så har

även skådespelarnas uppgifter på scenen utvecklats över tid. Från total osynlighet till det första viktiga steget: att medverka som representanter för sina handikapp i pjäser som handlar om just det. Nästa steg har varit att, som i det brittiska filmexemplet,

finnas med i olika typer av berättelser där rollkaraktärernas funktionsnedsättningar *inte* är det som allt kretsar kring.

– Vi befinner oss ju på en teater. Här kan alla spela allt. En flicka kan spela en tant. En tant kan spela en flicka. En svart skådespelare från Nigeria kan spela Fröken Julie. Och Hamlet kan sitta i rullstol. Men tyvärr finns det fortfarande ett autenticitetskrav, framför allt inom filmen men också på teatern, som innebär att skådespelaren ska vara så lik sin roll som möjligt. Det motsäger skådespelarkonstens natur. Det är så konservativt att det knakar om det.

En bättre skådespelare

Johan Bössman avslutar med att berätta att arbetet tillsammans med människor med funktionsnedsättningar även har inneburit en personlig utveckling för honom själv. Han säger att han helt enkelt har blivit en bättre skådespelare och en bättre regissör. Detta beror inte minst på de nya erfarenheter och kunskaper kring kreativitet som han fått på vägen.

– Första gången jag verkligen förstod vilken rikedom jag upptäckte, var när jag föreläste om teaterarbete inför en grupp människor i rullstol. Jag pratade om hur den konstnärliga processen ser ut på en teater, hur jag som skådespelare rör mig framåt en bit, kör fast, och hur det sedan lossnar igen. Och plötsligt, när vi började samtala om detta, förstod jag att de verkliga experterna på kreativ problemlösning satt framför mig.

////// BORT FRÅN SNÄLLHET OCH VÄLGÖRENHET

TILLGÄNGLIGHET HANDLAR OM NORMKRITIK OCH MAKT

Teatrarna ligger knappast väl framme när det handlar om tillgänglighet. Mycket finns att lära och göra. Teatercentrum har utarbetat ett styrdokument* som stöd. Med det och riksdagens beslut att år 2010 fokusera på tillgänglighet i ryggen, kommer Teatercentrums norra och östra regioner att satsa på flera projekt. De ska hjälpa teatrarna att inte bara se problem, utan istället öka möjligheterna att spela för flera.

*Finns att läsa på www.teatercentrum.se/om-oss/styrdokument/tillganglighet

TEATERCENTRUM
NORRA

I slutet av november öppnar Teatercentrum Norra sin Festival Normal, ett utåtriktat fönster och en förlängning av det projekt om social tillgänglighet som Ögonblicksteatern i Umeå driver med pengar från Allmänna Arvsfonden.

– Ögonblicksteatern, som sedan tidigare arbetar vid Kulturcentrum i Umeå med teaterintresserade ungdomar som har funktionsnedsättningar, har upptäckt att det inte finns någon fortsättning för deltagarna. De blir kvar i ungdomsverksamheten och i en uppdelning av amatörer och professionella som inte har något med funktionsnedsättningen att göra, säger Eva Gustafsson, regional verksamhetsledare för Teatercentrum.

– Finns det ingenstans att ta vägen, får man skapa själv. Två unga killar, Daniel Tholander och Stefan Fries, har improviserat kring Becketts *I väntan på Godot* och med hjälp av professionella skådespelare skapat *I väntan på en Gondol*. Det blir en ny föreställning med premiär 18 september,

och den spelas på festivalen i november.

Kontakt är också etablerad med Mooms-teatern och Eva Gustafsson vill även att Teater De Vills *Är teatern handikappad?* kommer till Umeå.

Festival Normal blir treårig, men ägnar 2011 åt inre arbete. Sista året hoppas Eva Gustafsson kunna presentera en färdig föreställning som blandar skådespelare både med och utan funktionsnedsättningar. Att Teatercentrum är med öppnar för alla medlemsteatrar att delta, förutsatt att de arbetar med tillgänglighetsfrågorna.

– Vi siktar framåt, festivalen ska inte bli ett isolerat projekt. Vi vill förändring. Jag driver verksamhet i fyra län och hoppas nå ut i regionen. Inte så att festivalen ska flytta, men kanske med ambulerande workshop och digitala överföringar. I Norrland blir tillgänglighet alltid en fråga om geografi, oavsett ämnet.

Hon tycker det är jätteroligt att jobba med projektet.

– Jag kommer från feminismen och har arbetat med jämställdhet och mångfald. Handikapperspektivet har alltid fått stryka på foten, sorterats in i det där "etc" som brukar hängas på. Jag märker nu att det i grunden handlar om samma saker, om normkritik och makt. Men jag saknar idag sakkunskapen, det är viktigt att bygga nätverk där handikapporganisationerna är lika viktiga som kulturinstitutionerna, att slå bryggor mellan sektorerna.

Eva Gustafsson betonar att de övergripande målen är konstnärliga.

– Vi vill bort från snällhet och välgörenhet. Intresset för tillgänglighetsfrågorna ökar. Sverige ligger inte i framkant, men teaterlivet är varken bättre eller sämre än något annat. Det finns en försiktighet när man närmar sig frågorna. Vi måste visa att det inte handlar om att hitta ett sätt, eller en modell, utan många.

Lis Hellström Sveningsson

TEATERCENTRUM
ÖSTRA

– Teatercentrums tillgänglighetspolicy blev grunden för en diskussion: Hur ska vi göra teatrarna mer tillgängliga? Och då talar vi om den dubbla tillgängligheten, inte bara lokalerna, utan också om bemötandet, vilka som står på scenen och så vidare. Utifrån det ville jag pröva om det gick att göra kött och ord av diskussionen, säger Anders Lorentzon, regional verksamhetsledare för Teatercentrum Östra.

Han sökte medel hos Stockholms stad och fick gehör. Nu arbetar han med att sy ihop tre olika projekt.

– Ett projekt handlar om att utbilda våra teatrar så att de blir medvetna om vad tillgänglighetsaspekter är och betyder. Så de inte lägger in svårigheter i onödan. Har man till exempel ingen handikapptolett kanske man kan komma överens om att få låna hos pizzerian, som är granne. Det handlar om att inte bara se problemen.

– Om man räknar alla människor i landet som på något sätt har någon form av funktionsnedsättning, så handlar det om uppåt en miljon individer, säger Anders Lorentzon.

Utbildningen av teatrarna består av ett baspaket som reder ut begreppen och går igenom alla olika slags funktionsnedsättningar. Teatercentrum Östra vill samarbeta med Teater De Vill och ta hjälp av deras erfarenheter.

– Det kanske svåraste projektet handlar om att skapa något nytt. Jag har kontakt med fritidsförvaltningen för att se vad det går att göra för unga som befinner sig mitt emellan ungdom och vuxenliv och som har kognitiva funktionsnedsättningar. För dem måste man arbeta mycket speciellt med scenkonst.

Här i det andra projektet är planen att göra en längre workshop, eventuellt kan den växa ut till en ny föreställning som kan spelas för särskolan under hösten 2011. Anders Lorentzon vill samarbeta med Teaterhögskolan och Dramatiska institutet, liksom med Moomsteatern från Malmö.

Just nu arbetar han med det tredje projektet, som utgår från teatrarnas önskan att spela för fler barn med funktionsnedsättningar. Jobbet handlar om att bilda referensgrupper och inventera de föreställningar som i höst ska spelas för särskolan. Det är också en fråga om att hitta lämpliga lokaler. Satsningen på särskolorna sprids ut under perioden september till november för att passa teatrarna.

– Jag hoppas projekten ska avdramatisera hela tillgänglighetsfrågan, så deltagarna inte behöver känna sig klumpiga och rädda för att göra fel. Målet är ju att öka möjligheterna att spela för flera.

Utbildningen av teatrarna startar i augusti. Det blir startskottet för Teatercentrum Östras tillgänglighetsprojekt.

Lis Hellström Sveningsson



Stefan Fries och Daniel Thorlander repeterar *"I väntan på en Gondol"*. Foto: Freja Wagner.